

דיבור לשון הרע לתועלת

ישנם מקרים בהם ניתן ולפעמים גם חובה לספר לשון הרע, וזה במקרים בהם רוצים למנוע נזק מאדם אחר¹⁴¹. וכפי שכתב רבינו יונה (שערי תשובה שער ג בס"ק רכא):

ודע, כי בדברים שבין אדם לחבירו, כמו גזל ועושה ונזק וזעור ובושת ואונאת דברים – יכול לספר הדברים לבני אדם, גם היחיד אשר יראה יגיד, כדי לעזור לאשר אשם לו ולקנא לאמת.

הרמב"ם (הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק א הלכה יד) הביא את ההיתר לומר לשון הרע לתועלת – יחד עם דין לא תעמוד על דם רעך. כך כתב הרמב"ם:

כל היכול להציל ולא הציל – עובר על (ויקרא י"ט ט"ז) לא תעמוד על דם רעך... או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח, ולא גלה אוזן חבירו והודיעו... וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם – עובר על לא תעמוד על דם רעך¹⁴².

141. החפץ חיים (רכילות כלל ט סעיף א) כתב: "אם אחד רואה שחבירו רוצה להשתתף באיזה דבר עם אחד, והוא משער שבודאי יסובב לו על ידי זה ענין רע – צריך להגיד לו כדי להצילו מן הענין הרע ההוא, אך צריך לזה חמשה פרטים שאבארם בסמוך". החפץ חיים בבאר מים חיים ביאר שיש חובה ללכת ולספר מדין לא תעמוד על דם רעך, וזה לשונו: "כתב שולחן ערוך (בסימן תכו סעיף א): או ששמע עובדי כוכבים או מוסרים מחשבים עליו רעה, או טומנים לו פח, ולא גילה אוזן חבירו והודיעו; או שידע בעובד כוכבים או באנס שהוא בא על חבירו, ויכול לפייסו בגלל חבירו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכיוצא בדברים אלו – עובר על לא תעמוד על דם רעך".

142. נפסק בשולחן ערוך (בסימן תכו סעיף א). והנה בספר בראשית (פרק כז פסוק ו) נאמר: "וּרְבֵקָה אָמְרָה אֶל יַעֲקֹב בְּנֵה לְאִמְרִי, הֲנֵה שָׁמַעְתִּי אֶת אֲבִיךָ מְדַבֵּר אֶל עֵשָׂו אֲחִיךָ"

וכך מוכח מדברי החפץ חיים (רכילות – באר מים חיים כלל ט ס"ק א), שאיסור לא תעמוד על דם רעך כולל בתוכו גם חיוב להציל אדם מנזק ממוני, (לא רק על הצלת חיי אדם אלא גם על הצלת ממונו), מכאן שיש חובה ליידע אדם כאשר יש חשש לנזק ממוני וזהו יסוד ההיתר אמירת לשון הרע לתועלת. וכך כתב רבי ישראל איסר, מגדולי הרבנים בוילנא, בספרו פתחי תשובה על אורח חיים (וילנא תרל"ה, סימן קנ"ו):

הנה המגן אברהם, וכן בספרי המוסר האריכו בחומר איסור לשון הרע, וראיתי לנכון להעיר לאידך גיסא, שיש עון גדול יותר מזה, וגם הוא מצוי ביותר, וזהו מי שמונע עצמו מלגלות אוזן חברו במקום שיש צורך להציל עשוק מיד עושקו, מפני שחושש לאיסור לשון הרע, כגון הרואה מי שאורב לחבירו להרגו בערמה, או שחותר מחתרת באישון לילה ואפלה בביתו או בחנותו של חברו, ומונע את עצמו מלהודיע לחבירו ולהזהירו בעוד מועד, מפני שחושב שהוא בכלל איסור לשון הרע, ובאמת שהנוהג כן – גדול עונו מנשוא, ועובר על לא תעמוד על דם רעך. והוא הדין גם לענין ממון, כי מה לי חותר מחתרת או שרואה את משרתיו של חברו שגונבים ממנו, או שותפו שגונב מהעסק שלו, או שחבירו מטעה ומאנה אותו במקח וממכר, או שבתמימותו מלוה מעות לאדם שהוא לוח

לאמר". כלומר רבקה מגלה ליעקב על כוונת יצחק לברך את עשיו. רבקה לא מספרת ליעקב שעשיו רוצה להרוג את יעקב, אלא אומרת ליעקב סיבה אחרת מדוע היא מעוניינת שיעקב יעזוב את הבית: "ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת, אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ – למה לי חיים". אור החיים (בראשית פרק כז פסוק מז) ביאר: "לא רצתה לגלות הדבר ליצחק משום איסור רכילות ואמרה סיבה אחרת, אבל מה שגילתה ליעקב – אדרבה קיימה מצות (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעך". וכן במקור אחר כתב אור החיים (ויקרא פרק יט פסוק טז) על סמיכות איסור רכילות ללאו לא תעמוד על דם רעך: "לא תלך רכיל בעמך, לא תעמוד על דם רעך" – לצד שצוה על הרכילות – התנה בו שלא יעמוד על דם רעך, שאם ראה כת אחת שרוצין לרצוח – חייב להודיעו לבעל דבר כדי שיציל נפשו, ולא יאמר הרי זה רכילות, הא למדת שאם לא גילה אוזן חברו והרגוהו – בטל אזהרת לא תעמוד וגו'. וצא ולמד ממעשה גדליה בן אחיקם (ירמ' מ) שגילו לו, וכשלא חש – היה מה שהיה".

רשע ולא ישלם". "ועתה איה לנו הגדר והגבול לומר, עד פה תדבר ולא יותר? והכלל בזה, שהדבר מסור ללב, אם כונתו לרעת האחד – הוא לשון הרע, אבל אם כוונתו לטובת השני להצילו ולשמרו – הוא מצוה רבה... ובדברים כאלו וכיוצא באלו כבר אמרו חז"ל בדבר המסור ללב – נאמר ויראת מאלהיך¹⁴³.

הרב אשר וייס (מנחת אשר ג ויקרא עמוד רסח) הסביר, שלשון הרע לתועלת מותר לא בגלל שלשון הרע לתועלת דוחה את איסור לשון הרע, אלא שמלכתחילה איסור לשון הרע הוא משום תורת המידות, כלומר איסור שנובע ממידות רעות של האדם שבאות לידי ביטוי בדיבור לשון הרע, אבל ככל וכוונת המפרסם הוא לתועלת חבירו ולא לרעת חבירו – מלכתחילה אין בכך איסור.

יסוד זה הובא בדברי רבי אלחנן וסרמן (קובץ הערות סימן ע סעיף א):

כל האיסורין שבין אדם לחבירו – אינן איסורין אלא דרך קילקול והשחתה שלא לצורך, וכמו בלאו דלא תשנא את אחיך, דאין האיסור אלא בשנאת חנם, היינו שלא ראה בו דבר ערוה, אבל אם ראה עליו דבר ערוה – מותר לשנאותו... וכן בלאו דחובל, כתב הרמב"ם (חובל ומזיק פ"ה ה"א), דהאיסור הוא דוקא אם חובל דרך נציון, והיינו מדחזינן דמותר לרב להכות תלמידו... וכן בלאו דאלמנה ויתום לא תענון, כתב הרמב"ם (בה"ל דעות פ"ו [ה"י]) דאם עינה אותן ללמדן תורה או אומנות ליכא איסורא. וכן בלאו דלא תלך רכיל, מותר לספר לה"ר על בעלי מחלוקת כדי להשקיט המריבה. וכן בלאו דאונאת דברים, מותר להקניטו בדברים דרך תוכחה, וכן מותר להלבין פנים דרך תוכחה, אם לא חזר בו אחרי שהוכיחו בסתר, ומותר גם לקללו בשביל זה,

---

143. כמבואר במסכת בבא מציעא דף נח עמוד ב: "שהרי הדבר מסור ללב, וכל דבר המסור ללב – נאמר בו ויראת מאלהיך".

כמו שעשו כל הנביאים בישראל, והוא לשון הרמב"ם בהל' דעות (פ"ו [ה"ח]). ומוכח מכ"ז, דכל האיסורין האלו הותרו לצורך תועלת.

למיחש מבעי'

השומע לשון הרע לתועלת אינו יכול לקבל את הדברים כאמת אלא עליו להתייחס אליהם בספקנות ומה שמותר לו לעשות זה להמנע ממעשים שיכולים לגרום לו נזק. אם השמועה על כך שאדם זה אינו מחזיר חובות, הרי שמי ששמע זאת, יכול להחליט שהוא אינו מלווה לו כסף, אך אינו רשאי לבייש אותו או להמנע מדברים אחרים לטובת אדם זה אם אין בהם חשש נזק. וכך כתב החפץ חיים לשון הרע (כלל ו, ז):

אף על פי שביררנו דקבלת לשון הרע דהיינו להחליט בלבו שהדבר אמת אסור מן התורה, מכל מקום אמרו חז"ל דלחוש מיהו בעי. וביאור הדבר דצריך לקבל את הדבר בדרך חשש בעלמא היינו רק כדי לשמור את עצמו ממנו שלא יגיע לו היזק על ידו, ולא יהיה זה הדבר אפילו בגדר ספק¹⁴⁴, דמעמידן לאדם בחזקת כשרות, ולכן מחוייב עדיין להיטיב עם הנידון בכל הטובות שצוותה התורה לשאר אנשים מישראל כי לא נגרע ערכו בעינינו על ידי הלישנא בישא לשום דבר* רק שהתורה התירה לחוש ללישנא בישא לענין לשמור את עצמו ואת אחרים ממנו, ועל כן כתבו הפוסקים דמה שמותר לחוש היינו היכא שיוכל לבוא לידי היזק לו או לאחרים אם לא יחוש לו. אבל חס ושלום לעשות לו שום מעשה, או לגרום לו שום היזק, או ביוש עבור זה, גדול או קטן, אפילו אם הלישנא בישא יצא עליו על – ידי עד אחד כשר שהעיד עליו כן בבית דין לא מהני רק לשבועה. ויותר מזה שאפילו רק לישנא אותו בלב עבור זה אסור.

---

144. יש שפרשו כוונתו שאף בלב האדם אסור שימצא ספק, אולם במקומות אחרים משמע שמותר שיהיה ספק בלב, אלא שאינו יכול לפעול למעשה כנגדו אל מול חזקת כשרות, עיין בביאור הדברים בפירוש 'זרע חיים' עמוד שס"ו.

שבעת התנאים הנדרשים לאמירת לשון הרע בתועלת

החפץ חיים (לשון הרע כלל י סעיף ב) הביא שבעה תנאים¹⁴⁵ הנדרשים מכל אדם המעוניין לספר לשון הרע לתועלת לבדוק ולוודא שהתנאים אכן התקיימו, וניתן להחיל את ההיתר של אמירת לשון הרע לתועלת:

1. ידיעת העובדות – המספר מודע לדברים ממקור ראשוני, הוא בעצמו ראה או שמע, אך אם מדובר על שמועה ששמע מאחרים – יש איסור לפרסמו. לאור זאת חל איסור לפרסם שמועות, השערות וספקולציות גם אם מדובר בלשון הרע לתועלת. צריך לציין, תנאי זה לא קיים בנזק גדול כמבואר לקמן.
2. בירור אובייקטיבי בהערכת מידת הנזק – אין למהר לפרסם את העוול לפני שהמספר יברר עם עצמו האם אכן נגרם לו נזק, או אולי מדובר על תחושה סובייקטיבית ועל פרשנות לא נכונה שלו למציאות.
3. הוכחה וקבלת תגובה – לפני הפרסום יש להוכיח את בעל הנזק על הנזק שגרם, ולשמוע את תגובתו, לפעמים המזיק יתנצל יסביר שלא היה מודע או שטעה ויפצה את הניזק, כך שאין כל סיבה לפרסם זאת¹⁴⁶. ההוכחה צריכה להיות בצורה נעימה, כדברי הרמב"ם (הלכות דעות פרק ו הלכה ז): "וידבר לו בנחת ובלשון רכה". צריך לציין, תנאי זה לא קיים בנזק גדול כמבואר לקמן.
4. דיוק בעובדות – המספר יוכל לפרסם רק את העובדות, עליו להביא נתונים מדויקים בלי להגזים בתיאור, ובלי להוסיף פרשנויות, תחושות וכד'. החפץ חיים (לשון הרע – באר מים חיים כלל י ס"ק ט) הוסיף: אם הוא

---

145. אומנם החפץ חיים בחלק הרכילות (כלל ט סעיף ב) הביא רק חמישה תנאים. לקמן יבואר מדוע החפץ חיים השמיט שני תנאים.

146. כך כתב החפץ חיים (לשון הרע – באר מים חיים כלל י ס"ק ז): "כיון דאירינגן בסתם איש ישראל, שלא נתחזק עד עתה לרשע – בודאי הוא בכלל עמיתך, (כפי שכתוב בספר ויקרא [פרק יט פסוק יז]: "הוכח תוכיח את עמיתך, ולא תשא עליו חטא"), ומחוייב להוכיחו פן יקבל תוכחתו, ולא יצטרך לפרסם עליו שום גנאי".

מגזים בתיאור העובדות – "פשוט הוא דהוא בכלל שקר, ומוציא שם רע נקרא עבור זה".

5. פרסום מתוך כוונה להועיל ולא מתוך מניעים פסולים – ניתן לפרסם רק אם כוונתו לסייע ולהועיל לאנשים אחרים של ייפגעו, אך אין לפרסם מתוך כוונה לנקום ולפגוע במזיק, או מתוך יריבות אישית שיש בין הצדדים. החפץ חיים בהלכה ג הוסיף: "אם הוא חוטא כמותו, וגם הוא חולה בעבירות האלה כמוהו (מי שרוצה לפרסם את הדברים, עשה בעצמו את אותם קלקולים) – הרי זה אסור לפרסמו, כי איש כזה אין כונתו בגלותו מסתרי לטובה וליראה, כי אם לשמוח לאיד ולבזותו בזה".

6. חיפוש אלטרנטיבות אחרות לפתרון הבעיה – על המספר לבחון האם יש אלטרנטיבות אחרות לפתרון הבעיה, לפני פרסום הדבר ברשתות חברתיות. לכן "אם הוא יכול לסבב את התועלת הזאת גופא בעצה אחרת, שלא יצטרך לספר את ענין הלשון הרע עליו – אזי בכל גווני אסור לספר".

7. בעקבות הפרסום ייגרם עונש מידתי – יש לבחון האם בעקבות פרסום הסיפור המזיק יקבל עונש חמור יותר ממה שהיה מקבל אילו היה בא לבית הדין¹⁴⁷.

---

147. הרב אשר וייס כתב כי אין זה לעיכובא - "במה ששאל בהיתר לומר לשה"ר לתועלת, האם יש לשקול גודל התועלת למי שרוצים להצילו מן הנזק למול גודל הנזק למי שמדברים עליו. לענ"ד אין שיקול זה מסור בידינו, דכיון שאין כונת המספר מרשעת לבו ומדותיו המקולקלות, אלא אדרבה כונתו להציל איש תמים מן הנזק, והדברים אמת הם, אין בזה איסור לשה"ר כלל, וממילא אף כאשר הנזק למי שמספרים עליו גדול מהנזק שממנו אנו באים להציל זולתו, אין בזה איסור. אמנם פשוט דבשביל תועלת בטלה ומבוטלת שאין בנ"א רגילים להקפיד אין להתיר חרצובות לשון ולדבר סרה בישראל" (צנעת הפרט עמוד 315).

סיפור לשון הרע בכדי למנוע נזק

ישנם מקרים שבהם כתב החפץ חיים שאין צורך שיתקיימו כל התנאים הללו, וזאת על מנת שההקפדה עליהם לא תביא לידי המשך פגיעה ועוול. אחד מהמקרים הללו הם כאשר יש חשש לנזק גדול ("רעה רבה") – הרי שמותר להעביר את המידע לצורך מניעת הנזק גם אם המספר בעצמו לא ראה את מעשה הגנות. במקרה זה מותר להעביר את הדברים על סמך שמועה, ובלבד שידגיש ויאמר שמדובר בשמועה ואין לא ידיעה ברורה.

במקרה זה אין צורך בתוכחה מוקדמת של החשוד אלא ניתן להתריע מיד על מנת למנוע נזק. החפץ חיים (רכילות – באר מים חיים כלל ט ס"ק ט) הוכיח זאת, מכך שהגמ' במסכת נדה דף סא עמוד א, קבעה שגדליה בן אחיקם נהג שלא כדין כאשר לא חשש לדברי יוחנן בן קרח שהיה אחד משרי הצבא של גדליה הזהיר אותו על כוונת מלך בני עמון להורגו¹⁴⁸. במקרה זה יוחנן לא ידע מעצמו על כוונת ישמעאל להרוג את גדליה אלא נודע לו משמועה, כלומר הכלל הראשון לא התקיים במקרה זה, ובכ"ז אומרת הגמרא שהיה צריך לחשוש לדבריו. אם כן, במקרה של נזק גדול – ניתן לספר לשון הרע לתועלת, בכדי להציל מנזק גדול, גם אם לא ידע מעצמו אלא משמועה.

גילוי חסרונות

בספר חסידים (סימן תקז) מובא:

לא יכסה אדם מום בני ביתו, אם צריכים בניו או קרוביו להזדווג אם יש להם חולי שאלו היו יודעים אותם המזדווגים עמהם אותו חולי – לא

148. כך מבואר בגמרא: "דכתיב והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי אנשים, אשר הכה ביד גדליה. וכי גדליה הרגן? והלא ישמעאל הרגן! אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש – מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן".
 "אמר רבא: האי לישנא בישא, אף על פי דלקבולי לא מבעי – מיחש ליה מבעי".
 החפץ חיים (לשון הרע כלל ו סעיף י) ביאר: "וביאור הדבר, דצריך לקבל את הדבר בדרך חשש בעלמא, היינו רק כדי לשמור את עצמו ממנו שלא יגיע לו היזק על ידו, ולא יהיה זה הדבר אפילו בגדר ספק".

היו מזדווגים – יגלה להם, פן יאמרו: קדושי – טעות היו, אלא יפרידם ולא יהיו ברע יחדיו, או אם יש מעשים רעים להם שאלו היו יודעים לא היו מתחתנים בהם, לכך יפרסם.

החפץ חיים (ציורים אות ד) התיר לספר על חסרונות משמעותיים בשידוך: "אם הוא רואה שאחד רוצה להשתדך עם אחד, וידוע לרואה הזה כי החתן יש לו חסרונות עצומים, כפי המבואר לקמן בסעיף ו' מה נקרא חסרונות לענין זה, והמחותן אינו יודע מזה דבר, ואילו היה יודע לא היה מתרצה לזה – יש לגלות לו".

דוגמא לחיסרון גדול כותב החפץ חיים (ציורים אות ו):

אם נשמע על החתן שיש בו אפיקורסות ח"ו – צריך לגלות לו, ועל זה נאמרו סמוכין לא תלך רכיל בעמיך אבל לא תעמוד על דם רעך"

החפץ חיים הביא דוגמא לחיסרון קטן שאסור לספרו:

אבל אם החסרון הוא מצד מיעוט חכמת התורה שיש בו – אין לגלות לו, דאיהו דאפסיד אנפשיה, דהיה לו להוליכו אצל בעלי תורה שינסו את כח חכמתו וידיעתו עד היכן מגעת¹⁴⁹.

ופעמים שמותר לומר זאת כדי לפרוק את מה שבלבו, כך כתב החפץ חיים (לשון הרע – הערות כלל י)

אפשר דהוא הדין אם כונתו בסיפורו להפג את דאגתו מלבו – הוי כמכוין לתועלת על להבא. ולפי זה מה שאמרו ז"ל דאגה בלב איש יסיחנה לאחרים – קאי גם על ענין כזה, אך שיזהר שלא יחסרו שאר הפרטים שבסעיף זה.

---

149. החפץ חיים (ציורים אות ז) הביא דוגמא נוספת לחיסרון גדול שמותר לגלות, זהו מצב רפואי קשה. או מחלת נפש. כמו כן נראה שמותר לגלות על מידות מקולקלות שיכולות לגרום לפגיעה בשלום בית. עוד כתב: "מצוה לגלות – ואף שהוא משער שבודאי יתבטל השידוך עבור זה, אעפ"כ אין לו לחוש לזה כלל" (באר מים חיים ס"ק יז)

כלומר יש צורך בקיום כל שבעת התנאים שיש בלשון הרע לתועלת. צריך לשים לב, שהחפץ חיים לא התיר סעיף זה בצורה ברורה, אלא רק כתב שיתכן לומר שהדבר מותר.

זהירות מפרסום שם רע על חשוד

הפצת שם של אדם רק על פי שמועות, עלולה לפגוע באנשים חפים שלא ביצעו את המעשה שמיוחס להם, או שהפרסום נגדם אינו מדויק ועם מידע שגוי. שיימינג לפני בירור משפטי עלול להוביל לפגיעה בזכות שיש לחשוד להליך הוגן. פרסום ברשתות חברתיות עלול לגרום ליצירת דעה קדומה כלפיו, ובכך ימנע בירור הוגן אמיתי וצודק אל מול החשדות המופנות כלפיו. לדוגמא: עדים שיוכלו להעיד לטובת הפוגע, יחששו לבוא להעיד לטובתו, מחשש שמא גם הם יהפכו למטרה. רבנו אחאי גאון (שאילתת רב אחאי פרשת בראשית שאילתא ב) הדגיש את האיסור בהתנהלות אלימה ללא בירור בבית הדין:

מאן דאית ליה דינא בהדי חברה – אסיר ליה למיעבד בהדיה באלימות, אלא מיבעי ליה למיזל לגבי דיינא, ומיפסק להון דינא דאורייתא, וקבולי עליהון דינא. דעל קושטא מתקיים עלמא. כדתנן (אבות פרק א משנה יח): רשב"ג אומר, על שלשה דברים העולם קיים: על הדין ועל האמת ועל השלום.

כלומר גם כאשר יש לאדם טענה כלפי השני – יש איסור להתנהל באלימות ולבצע צעדים חד צדדים ללא בירור האמת בבית הדין. לפעמים יש בשיימינג משום פגיעה לא מידתית בפוגע ומשפחתו. וככל והפוגע חזר בתשובה שלמה ואין חשש להטרדות נוספות ממנו – יש איסור לפרסם את חטאיו הקדומים. פרסום שכזה נחשב לאונאת דברים, וכפי שכתבה המשנה (במסכת בבא מציעא דף נח עמוד ב):

כשם שאונאה במקח וממכר – כך אונאה בדברים.... אם היה בעל תשובה – לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים.

וכך פסק להלכה הרמב"ם (הלכות תשובה פרק ז הלכה ח):

וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה: זכור מעשיך הראשונים, או להזכירך לפניו כדי לביישו, או להזכיר דברים וענינים הדומין להם כדי להזכירו מה עשה, הכל אסור, ומוזהר עליו בכלל הונית דברים, שהזהירה תורה עליה, שנאמר (ויקרא פרק כה פסוק יז): וְלֹא תֹנֶנּוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ.

וכך גם פסק בשו"ת חוות יאיר (סימן סב):

אבל לביישו – לא ניתן רשות אם נודע חטאתו ונתבייש מלעז הבריות, כ"ש אם מעתה מתנהג בטוב, וכמ"ש בעלי תשובה אשרי זקנותינו וכו'. ולא מיירי בניכרים לבעלי תשובה רק אותן אשר ידעו נגעי לבבם היו אומרים כך.

בשו"ת משנה הלכות (חלק ט סימן שנג) יש התייחסות לפרסום בעיתונות דבר חטאו של אדם:

דיש בזה גם מקפח פרנסתו של חברו ויורד לחיי בניו ומשפחתו, שזה ודאי איסור גמור. וכ"ש עוד המפרסם בעתונים בכתב, שגרע מאמירה בפה, שדבור הבל יפצה פיהו ויש לו תקנה בתשובה ופיוס לחבירו, אבל ביוש בכתב – חטאו חקוק ונשאר לעולם, ולכן ודאי כה"ג אסור לפרסם אם לא בהיתר מפי ב"ד חשוב.

כלומר יש אי מידתיות בפרסום בכך שנגרם עונש לא רק לחוטא אלא גם למשפחתו, ומעבר לכך פרסום בכתב נשאר מתועד ברשת לעולם, ולפיכך כל פרסום צריך להיעשות בשום שכל ובזהירות הנדרשת, ורק לאחר התראה ובכדי למנוע נזק עתידי.

פרסום לרבים על ידי בית דין

התורה מלמדת אותנו כי יש חשיבות לפרסם את הענישה של החוטאים כדי להרתיע את העם למרות שיש בכך פגיעה גדולה באדם. וכך נאמר

לגבי זקן ממרא 'וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד' (דברים יז, יג). ועל כן ממתנינים עם ביצוע פסק הדין עד לימות הרגל והורגים אותו בפרסום כפי שפסק הרמב"ם (הל' ממרים פ"ג ה"ח):

מעלין אותו לבית דין הגדול שבירושלים, ועד הרגל משמרין אותו וחונקין אותו ברגל, שנאמר וכל ישראל ישמעו ויראו מכלל שצריך הכרזה. וארבעה צריכין הכרזה, זקן ממרא, ועדים זוממין, והמסית, ובן סורר ומורה, שהרי בכולן נאמר ישמעו ויראו.

לדעת הרש"ר הירש (דברים יז, יג) הפרסום לא נועד למנוע הישנות עבירות כאלו, שהרי אינן שכיחות, אלא בעיקר על מנת לבצר את הסמכות ההורית וההלכתית, וזה מצדיק את הפגיעה האישית בחוטא כדי ליצור הרתעה ציבורית מפני מגיעה בסמכות, וזו לשונו:

הפומביות הגדולה של גזר הדין והטלת העונש לא באה למנוע את הישנות אותו פשע - את 'עשות הדבר הרע הזה' של זקן ממרא או בן סורר ומורה. שהרי יש רק הזדמנויות נדירות לעשיית הפשעים האלה, ורק מעטים בעם עלולים להיכשל בהם... אלא דוגמות מרתיעות אלה באו לסייע להחדרת התודעה על חשיבות החינוך והציות: הציות להורים והציות לתורה המסורה ולנושאייה.

כאשר לדעת בית הדין ישנו צורך להרתיע את הציבור מותר לבית הדין לפי שיקול דעתו לפרסם את דבר העבירה. למשל, כאשר לבית הדין התגלה שאיש ציבור היה מעורב בפגיעה מינית ולדעתם חשוב לפרסם זאת כדי שהציבור יהיה יותר ערני ולא יגיד שדברים כאלה לא מצויים, אף שייגרם לאותו אדם נזק ואף ייווצר חילול ה', מכל מקום אם לדעתם זה הוא צורך השעה, יפרסמו. כמובן עליהם לשקול בפלס את התועלת מול ההפסד, אבל מבחינת הלכות לשון הרע, מותר להם לפרסם זאת. וכך כתב הרמב"ם (הל' סנהדרין פכ"ד הל' ה-ו):

וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות והוא שיהיה קול שאינו

פוסק כמו שביארנו ולא יהיו אלו אויבים ידועים שמוציאין עליו שמועה רעה, וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחרפין את יולדתו בפניו. וכן יש לדיין לנדות ולהחרים מי שאינו בן נידוי כדי לגדור פרץ כפי מה שיראה לו והשעה צריכה לכך ויאמר שנידהו והחרימהו על דעתו ויפרסם חטאו ברבים שנאמר אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו אורו יושביה כי לא באו לעזרת ה'.

הרמב"ם מנמק בשתי צורות את הפרסום – האחת מחשיבה את הפרסום כחלק מהעונש,¹⁵⁰ והשנייה על מנת ליצור הרתעה כפי צורך השעה. בכל המקרים הללו הפרסום מותר גם על פי הלכות לשון הרע מכיוון שמדובר על אנשים שבית הדין בירר שהם אכן עשו עבירות, ועל כן הם אינם בכלל אזהרת התורה על לשון הרע ורכילות. וכפי שכתב רבנו יונה (שערי תשובה, פ"ג סעי' ריח):

האיש אשר תדע ובחנת את דרכו כי אין פחד אלקים לנגד עיניו ותמיד יתיצב על דרך לא טוב, מצוה לספר בגנותו ולגלות על חטאותיו ולהבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם, ולמען תגעל נפש השומעים את המעשים הרעים.

וביאר זאת ה'חפץ חיים', שאדם כזה אינו כלול בכלל 'עמיתך' ועל כן אין איסור לדבר עליו לשון הרע.¹⁵¹

---

150. וכך כתב גם השל"ה, תורה שבעל פה כלל פה קדוש: 'בתלמוד יש מקומות מספר בגנות עמודי עולם כגון בנתיה דמר שמואל דאשתביין כו' (כתובות כג, א), ובנתיה דרב נחמן דהוי מכחשי קדירה בכשפי' (גיטין מה, א), וכיוצא באלה שלא לכבוד הוא לאבותיהם הקדושים ואיך יוזכר שמם? אבל דע כי באמת ובצדק נכתב כי לא לפני חכמי התלמוד חנף וכו' כי היה איזה עון על אביהם שבאו בנותיהן לכלל זה דהיינו שלא הוכיחו אותם תמיד בתוכחת מוסר וכיוצא בזה והיה זה על צד העונש להיות נכתב דבר זה בתלמוד ודבר שהוא מצד העונש לא שייך לומר אל תספר בגנותו כי זה הדין שלו לספר בגנותו שלו בדבר זה כמו שמעשים בכל יום הבית דין פוסקים ועושים הכרזה על אדם א' דברי גנות הוא משום שהדין נותן ליענש בכך'.

151. וזו לשונו: 'אם עשה עבירה כמה פעמים דעל ידי זה הוא יוצא מכלל עמיתך ונכנס בכלל כת חנפים התיירו חז"ל לפרסם גנותו כדי שיזהרו הבריות ממנו על להבא מללכת בדרכיו, וכיון שאין כונת המספר לספר בגנותו רק לתועלת הנ"ל שיצא מזה לשאר אנשים לכן מותר' (חפץ חיים, הל' לשון הרע באר מים חיים כלל ד ס"ק ל).

פרסום על מנת למנוע נזק עתידי

שיקול נוסף המאפשר לבית הדין לפרסם עוברי עבירה – כאשר לדעתם עדיין קיימת סכנת פגיעה או נזק מהחוטא. ה'חפץ חיים' (הל' לשון הרע כלל י סעי' ד) פוסק שכאשר מטרת הפרסום היא למנוע נזק עתידי הרי שאין בכך משום איסור לשון הרע מכיוון שיש בזה תועלת,¹⁵² וזו לשונו:

ואפילו אם התועלת הזאת לא תוכל להגיע על ידי סיפורו, רק שהוא מתכוין שיתרחקו בני אדם כשישמעו שהבריות מגנות פועלי און, ואולי הוא בעצמו ישוב על ידי זה מדרכיו הרעים ויתקן מעשיו כשישמע שהבריות מגנות אותו עבור זה, גם זה איננו בכלל לשון הרע ולתועלת יחשב, כיון שעל כל פנים אין מכוין להנות מהפגם ההוא שהוא נותן בחברו, רק לקנא לאמת, ואולי תבוא על ידי זה תועלת על להבא.

וכבר התריע ר' ישראל איסר איסרלין (פתחי תשובה, או"ח סי' קנו) על המצב שבו אנשים נמנעים ממסירת מידע לטובת אחרים בגלל הלכות לשון הרע, ומוטלת חובה על כל אדם צריך להתריע מפני נזק או פגיעה לחברו ולא להחמיר בהלכות לשון הרע ואז להימנע מכך, וזו לשונו:

וראיתי להזכיר פה על דבר אשר כל ספרי מוסר הרעישו העולם על עון לשון הרע, ואנכי מרעיש העולם להיפוך על עון גדול מזה, וגם הוא מצוי יותר, והוא מניעת עצמו מלדבר במקום הנצרך להציל את העשוק מיד עושקו... היתכן שימנע מלהודיעו לחברו שיזהר ממנו משום איסור לשון הרע, הלא עונו גדול מנשוא שעובר על לא תעמוד על דם רעך. והכלל בזה שהדבר מסור ללב אם כוונתו לרעת האחד הוא לשון הרע, אבל אם כוונתו לטובת השני להצילו ולשמרו הוא מצוה רבה... ובדברים כאלו וכיוצא בזה כבר אמרו חז"ל בדבר המסור ללב נאמר ויראת מאלקיך.

---

152. לדעת הרב אשר ויס כאשר מדובר על תועלת הרי זה בגדר הותרה ואין כלל איסור לשון הרע באופן הזה (מנחת אשר, ויקרא סי' מא אות ג).

אם כן, לבית הדין ישנה אחריות כבדה למנוע עוולות בישראל ומנגד לשמור על שמו הטוב של האדם ועל כן יש הלכות הבאות למנוע רכילות סביב פסק הדין וכן לשמור על כבודו של החוטא כאשר אין צורך בפרסום. אך מנגד בהמשך למגמת התורה לפרסם בשעת הצורך את החוטא גם בית הדין רשאי לפרסם עוברי עבירה כאשר יש צורך למנוע פגיעה עתידית או ליצור הרתעה בשעה שהשעה צריכה לכך.

זהירות מפני הוצאת שם רע בבית דין

בית הדין צריך לדאוג שלא יצא שם רע על אדם כתוצאה מהדיון המשפטי. כך עולה מהגמרא שאפילו עד אחד אשר ראה בעיניו את דבר העבירה אינו רשאי להעיד בבית הדין, מפני שבכך הוא מוציא שם רע על האדם ללא תועלת (שהרי הוא אינו נאמן לבד) ¹⁵³. אולם, כאשר ישנו חשש להמשך פגיעה, הרי שמותר לעד אחד להעיד, וכפי שכתב הרמ"א (ח"מ סי' כח סעי' א):

עד אחד לא יעיד אלא בדבר ממון שמביא אחד לידי שבועה, או בדבר איסור לאפרושי מאיסורא. אבל אם כבר נעשה האיסור לא יעיד, דאינו אלא כמוציא שם רע על חברו. ¹⁵⁴

לכן כאשר לבית הדין אשר יש אומדנה לדברים הניכרים, הוא רשאי לסמוך על ההתרשמות הזו ולפרסם אזהרה לציבור, אף שלא קיבל עדות כשרה, ובלבד שהמטרה היא למנוע פגיעה עתידית. ניתן לדמות זאת להטלת נידוי על פי אומדנה, כפי שנפסק ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' שלד סעי' מג):

אין צריכין לענין נידוי עדות וראיה ברורה, אלא אומד הדעת באמיתות הדברים, שהתובע טוען ברי ואז אפי' אישה אפי' קטן נאמן, אם הדעת נותן שאמת הדבר.

---

153. פסחים קיג ע"ב.

154. ועיין בסמ"ע, ח"מ סי' כח ס"ק יב, שציין שהמקור הוא מהגמרא בפסחים הנ"ל.

כיום הנידוי אינו מהווה כלי אפקטיבי להרתעת עבריינים, ועל כן נראה שכאשר בית הדין משוכנע שכדי למנוע פגיעה עתידית החשוד חייב לעזוב את עבודתו, אזי במקום נידוי הוא יכול לאיים בסנקציה של פרסום התלונה ברבים. כשם שהותר לפרסם ברבים את דבר הנידוי, כך מותר לפרסם את העניין עצמו, אף שלא התקבלה עדות, ובלבד שלפי אומדן הדעת של הדיינים בכך תמנע פגיעה. כמו כן, פוגע שעובר על ההגבלות שהוטלו עליו (למשל פוגע בקטינים שלא ילמד קטינים) ניתן לפרסם לצבור, כדי למנוע פגיעה.

אנו מוצאים דוגמה קרובה לעניין זה כאשר הנידוי משמש ככלי להפריד בין הצדדים, כפי שנפסק ב'שלחן ערוך' (אבה"ע סי' קעח סעי' כ):

אשת איש שטוענת על איש אחד שהוא רודף אחריה, והוא מכחישה – אין להאמינה כדי לייסרו; אבל יגזרו עליו נידוי, שלא ידבר עמה כלל, ושלא ידורו בשכונה אחת.

וכעין זה כתב הרב אשר וייס (ישורון טו, עמ' תרס):

צריך זהירות יתירה לברר וללבן עד תכלית עד מקום שידנו מגעת, האם אמת נכון הדבר שאדם זה פגע מינית בילדים באופן שרגלים לדבר שיחזור לסורו, ולא להתפס לשמועות וחשדות שוא ובהלה של הורים בהולים, להחריב עולמו של אדם חף מכל פשע, כדי להפיס דעתם החפוזת של החושדים בכשרים. אבל כאשר נראה ברור לבי"ד או ועד של ת"ח שאכן נבלה נעשתה בישראל, אף שאין בזה עדים כשרים – מותר למוסרו... אין צריך עדים, אלא בירור אמין לפי שיקול דעתנו, וכאשר יתברר לנו, אין מנוס ומפלט מלשתף פעולה עם השלטונות המופקדים על ענין זה. אמנם אף כאשר מוסרים ענין זה לשלטונות יש להשתדל בכל עוז שהטיפול יעשה בצנעא ע"מ למנוע הלבנת פנים ששקולה לשפיכות דמים ולמנוע חילול שם שמים.

אם כן, בכל מקרה שישנו חשש של פגיעה עתידית, אזי כל מי שהוצגו בפניו 'דברים הניכרים',¹⁵⁵ ואף שאינו בית דין, והוא השתכנע כי ישנה סכנה להמשך פגיעה, עליו לפרסם אזהרה בלשון מדויקת אשר אינה קובעת שהוא עבריין אלא רק יוצרת אצל השומעים זהירות מפני פגיעה, ובלבד שהוא מעריך שהשומעים אכן נותנים בו אמון ויחושו לדבריו ויזהרו.

כך עולה גם מדברי הגמרא: 'מפרסמים את החנפין מפני חילול ה'.'¹⁵⁶

וביאר רש"י: "מצוה לפרסמו מפני חילול השם, שבני אדם למידין ממעשיו, שסבורין עליו שהוא צדיק"¹⁵⁷.

והרי"ץ גיאת (הלכות תשובה עמוד סב-סג) כתב:

מפרסמין את החנפין מפני חילול השם שנאמר (יחזקאל פרק ג פסוק כ): [וּבְשׁוֹב צְדִיק מְצַדְקוֹ וְעֹשֶׂה עוֹל] – וְנִתְּתִי מְכָשׁוֹל לְפָנָיו. [הוא יָמוּת כִּי לֹא הִזְהַרְתּוּ בְּחַטָּאתוֹ יָמוּת וְלֹא תִזְכְּרֶנּוּ צְדָקְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה] – כדי לפרסמו, פי' כדי לגלות לבריות ששב מצדקו, ובשביל שקלקל מעשיו – ענשו המקום. שאם לא יתפרסמו מעשיו הרעים, ומתראה לבריות כאלו צדיק ונענש – נמצא שם שמים מתחלל.

הפרסום איננו עונש כנגד הפוגע, אלא מתוך אחריות לשלום הציבור¹⁵⁸.
החפץ חיים (ציורים אות יא) סיכם זאת:

---

155. וזו לשון נתיבות המשפט, סי' ג ס"ק א: 'כל אדם מצווה להפריש חבריו מאיסור, אפילו מי שאינו בכלל בית דין, כדמוכח בב"ק כח גבי נרצע שכלו ימיו, יכול רבו להכותו כדי להסירו מאיסור שפחה'.

156. יומא פו ע"ב. עי' חפץ חיים, באר מים חיים רכילות כלל ז ס"ק כח, שהתיר לספר לאחרים אע"פ שלא ראה את הדברים בעצמו אלא שנאמן עליו 'כבי תרי'.

157. החפץ חיים (לשון הרע כלל ד סעיף ז) כתב: "ועוד אמרו מפרסמין את החנפים מפני חילול השם, וכל שכן אם הוכיח אותו בזה ולא חזר – מותר לפרסמו ולגלות על חטאיו בשער בת רבים, ולשפוך בוז עליו, עד שיחזור למוטב".

158. לדבר לשון הרע על אדם רשע – החפץ חיים (לשון הרע כלל ד סעיף ז) כתב: "וכל אלו הדינים שכתבנו הוא דוקא באיש אשר מנהגו ודרכו להתחרט על חטאיו, אבל אם בחנת את דרכו כי אין פחד אלהים לנגד עיניו ותמיד יתיצב על דרך לא טוב, כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים, או שאינו נזהר מעבירה אחת אשר כל שער עמו

כללו של דבר, האדם צריך לשום עיניו ולבו על דרכיו, ובפרט על מוצא פיו, שלא להתערב בעניינים דבין אדם לחבירו אם לא שידע מתחלה את הענין בבירור לאמתו, ולכוין לתועלת ולא מצד שנאה, ולראות את הנולד מדיבורו שלא יצא מגדר הדין ח"ו, ואז ה' יהיה בכסלו, שלא ילכד בפח היצר. וצור ישראל יצילנו משגיאות, ויראנו מתורתו נפלאות.

תביעה שיש בה משום הוצאת שם רע

בגמרא במסכת פסחים נאמר שמענישים עד אחד אשר בא להעיד לבדו בפני בית הדין, מפני שהוציא שם רע על חברו¹⁵⁹ (עדונו אינה מתקבלת - עקב היותו עד אחד) וכפי שפירש הרשב"ם:

מאחר שאין אתה נאמן בעדות, לא יתקבל עדותך ואין לך עליך מצוה להעיד, הרי אתה עובר על לאו דלא תלך רכיל (ויקרא יט).

הרמ"א מדגיש כי פסיקה זו אמורה רק לגבי מקרים שאין לעד נאמנות ועל כן הוא מוציא שם רע, כגון עדות על הוצאת ממון או פסילת אדם והגדרתו כרשע, אך בתחומים שבהם גם עד אחד נאמן, כגון עדות שמטרתה לאפרושי מאיסורא - עד הבא לבית דין כדי למנוע נישואים של כהן לגרושה, אין בכך משום לשון הרע, ומצווה עליו להעיד, וזו לשונו:

ועד אחד לא יעיד אלא בדבר ממון שמביא אחד לידי שבועה, או בדבר אסור ואפרושי מאיסורא; אבל אם כבר נעשה האסור, לא יעיד, דאינו אלא כמוציא שם רע על חבירו.

יודעים שהיא עבירה, דהיינו בין שאותה העבירה שהוא רוצה לגלות עשה החוטא כמה פעמים במזיד, או שעבר במזיד כמה פעמים עבירה אחת המפורסמת לכל שהיא עבירה, אם כן מוכח מינה שלא מחמת שגבר יצרו עליו עבר על דברי ה' כי אם בשרירות לבו הוא הולך ואין פחד אלהים לנגד עיניו, לכן מותר להכלימו ולספר בגנותו בין בפניו ובין שלא בפניו. ואם הוא יעשה מעשה או ידבר דבר, ויש לשפטו לצד הזכות ולצד החוב, צריך לשפטו לצד החוב, אחרי שנתחזק לרשע גמור בשאר עניניו".

159. פסחים ק"ג ע"ב, ועיין חפץ חיים, פתיחה מקור חיים לאוין י, ובבאר מים חיים שם.

בגמרא בקידושין מסופר על עד אחד שבא לפני שמואל והעיד על אישה שזינתה. ושמואל אמר שאם הבעל מאמין לדברי העד, עליו להוציאה¹⁶⁰. נשאלת השאלה מדוע שמואל לא העניש את העד, הרי מדובר על דבר שבערווה וצריך שני עדים?

מכאן משמע שכל שיש תועלת לעדותו של עד אחד אף שהיא עקיפה אין בכך משום לשון הרע. ועל כן כאשר עדות העד יכולה לגרום לבעל להאמין ולאסור את האישה, יש בה תועלת והיא מותרת.¹⁶¹

כל זאת נכון בעדות, אולם לא מצאנו כל הגבלה על בעל דין לתבוע אדם על עוול שנעשה לו, אף שאין לו עדים או ראיות (ויש לבית הדין דרכים לברר את טענות הצדדים באופנים שונים גם שלא על פי עדים כגון אומדנות או שבועה וכדומה). ובלבד שאין מגמתו להפיץ שם רע על חברו אלא לנסות להוציא את האמת לאור.

---

160. קידושין סו ע"א.

161. אמנם אין הבעל חייב להאמין לדברי העד, שו"ע, אה"ע סי' קטו סעי' ז.